
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Ірина Братко,

Київський університет імені Бориса Грінченка

ДИПЛОМАТІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (1946–1956 РР.)

Результати європейської інтеграції визнаються найкращими результатами об'єднання держав у єдину наднаціональну регіональну організацію з потужним економічним та політичним потенціалом. З огляду на європейську інтеграцію України досягнення та виклики при формуванні такої форми об'єднання держав вимагає детального вивчення та комплексного аналізу в історичній, політичній та економічній площині. Особливий інтерес викликає початок європейської інтеграції у період 1945-1956 рр., що заклав основу процесу відновлення повоєнної Європи на формування нового економічного правопорядку у світі.

Історичний досвід становлення Європейського союзу після Другої світової війни, коли половина Європи лежала у руїнах і перспективи стабільного миру викликали сумніви, має особливе значення у теперішній час для глибокого розуміння інтеграційних процесів та підходів, що визначили політико-соціальну структуру Європейського співтовариства. Відмова від конфронтації, пошук компромісу на основі збалансованої економіки країн-членів та дотримання традицій загальної злагоди дозволило політичним діячам та провідним дипломатам повоєнної Європи знайти порозуміння та намітити шляхи об'єднання Європи заради миру та процвітання.

Становлення європейської єдності та утворення загальноєвропейських структур у 1946-1956 рр. досліджується вітчизняними і зарубіжними дослідниками різних галузей науки. Серед праць європейських істориків варто відзначити роботи польського дослідника З. Клепацького, що приділив увагу євроінтеграційні процесам з позиції дипломатичних зносин європейських держав та проаналізував етапи формування спільних інституцій об'єднаної Європи[1]. Французькі дослідники процесів європейської інтеграції у 60-70 рр. ХХ ст. Х. Брюгманс[2] та Р. Герберт[3] аналізували політичні події становлення Європейського співтовариства. Сучасний французький історик Дж.-М. Гійо зосередив свою увагу на діяльності Європейського конгресу у період з 1948 по 2008 рр.[4]. Вагомий вклад у вивчені історичних процесів євроінтеграції внесли британські вчені, серед яких можемо відзначити історика і політолога А. Робертсона[5], який досліджував історичні та політичні аспекти пан'європейського руху в Європі та інтеграційні процеси у міжнародних відносинах між країнами Західної Європи. Німецький історик Г.Шульце у своїй праці «Історія Німеччини» аналізував політичні події, що мали вирішальне значення для європейської інтеграції з огляду на труднощі входження ФРН у європейську сім'ю[6].

Українські історики та політологи також активно висвітлюють питання початкового етапу європейської інтеграції. Зокрема, український історик Д. Ченчик[7] досліджує шляхи об'єднання Європи в 1945-1947 рр. У роботах А. Грубінко[8] розглянуто особливості формування політики в рамках європейської інтеграції після Другої світової війни. Питання взаємодії ФРН та європейських держав у післявоєнний період у центрі уваги українських істориків А. Кудряченко та В. Солошенко[9].

Після закінчення Другої світової війни невизначеність майбутнього Європи спонукали уряди провідних країн світу шукати моделі подальшого розвитку країн Західної Європи у нових політичних та економічних умовах, серед яких можна виділити наступні:

- необхідність спільного співіснування та основи співробітництва та взаєморозуміння між колишніми супротивниками;
- потреба миру та безпеки на континенті, протидія виникненню військових конфліктів при наявній небезпеці з боку СРСР;
- розуміння необхідності стабільного та ефективного економічного розвитку, відновлення взаємозв'язків між країнами та забезпечення добробуту населення;
- кооперація та співробітництво в науковій та соціальній сферах;
- створення спільного економічного ринку як основи для вільного руху капіталів та людських ресурсів.

Уряд США був занепокоєний руйнуваннями, що залишила війна по всій Європі, побоюючись поширення ідей комунізму на європейському континенті та впливу СРСР на політичну карту Європи. Враховуючи ці фактори, держсекретар США Дж. Маршалл 5 червня 1947 р. запропонував всім європейським народам програму допомоги, що включала пільгові кредити, надання продовольства і сировини[6, с. 219]. Радянський Союз відмовився від американської допомоги практично відразу, розуміючи політичний контекст цієї допомоги та небажання співробітничати з союзниками після закінчення війни. Пропозиція допомоги від Уряду США спрямовувалась у першу чергу на розвиток країн Західної Європи. Саме ці країни проявляли найбільшу зацікав-

леність у розбудові стабільного суспільства, мали намір протидіяти загрозам з боку країн прокомуністичного табору і бачили вирішення своїх проблем в економічному співробітництві. У результаті складних переговорів щодо створення наднаціональної організації, завданням якої було відновлення повоєнної Європи на основі плану Маршалла, 16 квітня 1948 р. 16 країн Західної Європи підписали угоду про створення Організації європейського економічного співробітництва, яке вступило у силу 28 липня цього ж року[10].

На думку А. Грубінка наростання блокового протистояння та американська допомога в рамках «плану Маршалла» активізували інтеграційний процес в Західній Європі[8, с. 8].

Слід звернути увагу й на інші події цього історичного періоду, зокрема, пов'язані з бомбардуванням ядерними бомбами міст Хіросіма та Нагасаки у серпні 1945 р., а також на успішне випробування першої радянської атомної бомби у серпні 1949 р., які змінили політичний ландшафт, виявили проблеми безпеки держав та підняли питання суверенітету держави на новий рівень. На думку німецького історика Г.Шульце у цій ситуації змінився зміст поняття державного суверенітету. На його думку з моменту володіння ядерною зброєю свободу дій повною мірою мали саме ядерні держави, а суверенітет держав Європи у кожному разі мав співвідноситись зі становищем відповідної держави-лідера[6, с.223]. У якості ілюстрації німецький дослідник Г. Шульц наводить цікаву цитату Й. Сталіна з його спілкування з югославськими комуністами, що характеризує зміни, які відбулись у міжнародних відносинах та напругу, що існувала між країнами з різними політичними системами, Зокрема, на цій зустрічі Й. Сталін казав: «У цій війні не так як у минулій; хто займає територію, той встановлює там свою політичну систему. Кожен нав'яже свою систему там, куди йде його армія. Інакше не може бути»[6, с.223].

Участь Німеччини у розбудові майбутньої Європи, її статус та політична роль у повоєнній Європі мала вирішальне значення для процесів політичної та економічної інтеграції. Країни-переможці проголосили, що для збереження миру у всьому світі, Німеччина підлягала повному роззброєнню й демілітаризації. При цьому обговорення економічних питань щодо подальшої долі

Німеччини були винесені окремо, зважаючи на необхідність відновити економічні зв'язки та кооперацію між країнами Європи, що без Німеччини було неможливим[9, с.70].

Практично всі дослідники вказують на те, що значний вклад в активізацію початку процесів європейської інтеграції внесли політичні діячі країн післявоєнної Європи та дипломати. Іншою рушійною силою стали недержавні організації та громадські об'єднання, що наполегливо співпрацювали над створенням умов для сприйняття суспільством ідеї об'єднання Європи та суспільного діалогу між країнами регіону.

У грудні 1947 р. громадські об'єднання та асоціації Європи, що підтримували ідею федералізму, виступили з ініціативою про створення Міжнародного комітету з координації руху за об'єднання Європи. До Міжнародного комітету входило значна кількість впливових суспільних організацій, налаштованих на вирішення проблем європейського розвитку шляхом об'єднання європейських держав, зокрема, Європейський союз федералістів (Union Européenne des Fédéralistes), Рух за об'єднання Європи (United Europe Movement), Європейська ліга економічного співробітництва (Ligue Européenne de Coopération Économique) тощо[5, с.4]. В рамках діяльності Міжнародного комітету було прийнято рішення про проведення Європейський конгресу.

Європейський конгрес відбувався 7–11 травня 1948 р. в Гаазі, і визнається однією з найважливіших подій в історії європейської інтеграції. Разом з громадськими організаціями у роботі Європейського конгресу (далі – ЄК) прийняли участь делегації з усієї Європи, включаючи політиків та державних діячів, профспілкових лідерів, керівників підприємств, журналістів та літературних діячів. Делегації Франції та Великобританії були найбільшими за чисельністю, були також представники Бельгії, Італії, Іспанії та Німеччини. Сполучені Штати Америки та Канада займали позицію спостерігачів. Загалом в роботі Європейського конгресу прийняли участь 663 делегати, у тому числі 12 прем'єр-міністрів, 40 екс-міністрів, 20 діючих міністрів та біля 100 парламентаріїв, були також присутні провідні представники бізнесу, науки та культури. Делегати представляли різноманітні асоціації з 16 країн, які підтримували ідею об'єд-

нання Європи. Серед учасників також були 50 спостерігачів з десяти держав. ЄК мав явно виражене антикомуністичне спрямування, про що свідчить участь у ньому представників емігрантської спільноти країн, що знаходились під контролем Радянського Союзу. Загальна атмосфера ЄК сприяла активній й гарячій дискусії щодо подальшої долі Європи, та пошуку політичної та ідеологічної основи для об'єднання європейських країн. За спогадами Деніса де Ружмона учасники ЄК зібрались для того щоб розбудити совість Європи та створити Європейський Союз на основі свідомого волевиявлення соціальних груп та ентузіазмі окремих людей і вважали це своєю історичною місією[11, с.131].

Серед найбільш відомих учасників ЄК слід відмітити Гарольда Макмілана, Конрада Аденауера, Франсуа Міттерана, Річарда Куденхів-Калерджи, Олександра Марка, Бертрана Рассела, Альгеро Спінеллі, а також Уїнстона Черчилля, якій зайняв почесне місце голови ЄК[1, с.4].

Для обговорення на засіданнях ЄК були представлені проекти європейської інтеграції, що містили різні концепції об'єднання та бачення майбутнього Європи. Особливо гарячі дискусії проходили між прихильниками утворення європейської на основі федерації та конфедерації європейських країн. Прихильники європейського федеративного устрою об'єднаної Європи пропонували створити систему органів з наднаціональними повноваженнями та наднаціональним парламентом. Наднаціональний парламент пропонувалося утворити на основі всеохоплюючих і прямих виборів. Такий проект вносили представники французьких, бельгійських, нідерландських та західнонімецьких асоціацій, пропонуючи своє бачення наднаціонального федералізму. Інша група учасників пропонували створити європейську організацію, що мала виконувати виключно координаційні дії без утворення загальноєвропейської парламентської асамблеї або взагалі парламентську організацію консультативного характеру. Таку ідею пропонували британські та скандинавські представники асоціацій, що виступали за європейську конфедерацію[7, с. 305].

Окремо обговорювалось питання відмови від частини суверенітету держав-учас-

ниць та передача владних повноважень до новоствореного політико-економічного союзу європейських держав. Не зважаючи на те, що у документах конгресу була зафіксована політична воля держав укласти політико-економічний союз, питання обмеження суверенітету залишалось дискусійним.

Труднощі і розбіжності позицій учасників ЄК та жваві дискусії про шляхи й процедури європейської інтеграції не завадили одностайно висловились за продовження роботи у цьому напрямку після завершення конгресу. Під впливом рішень ЄК у червні 1948 р. делегація Франції на засіданні Ради Брюсельського пакту¹ (Великобританія, Франція, країни Бенілюксу) запропонувала країнам-учасникам провести нараду з питань створення Європейської асамблеї. Уряд Великобританії до цієї пропозиції віднісся негативно, проте, після повторної пропозиції у жовтні того ж р. було запропоновано утворити постійно діючий Комітет єднання Європи, що мав на меті вивчення проблем європейської федералізації на основі матеріалів ЄК та рекомендацій щодо створення Європейської парламентської асамблеї.

На платформі Комітету єднання Європи оновились дискусія між федералістами та прихильниками конфедерації у новому ракурсі. Прихильники франко-бельгійської точки зору наполягали на створенні Європейської парламентської асамблеї на засадах міждержавного парламенту, а прихильники позиції Великобританії пропонували створити спільний консультативний орган – Раду міністрів Європи у складі окремих представників урядів.

Компроміс між різними точками зору було досягнуто у січні 1949 р. завдяки рішенням про утворення Європейської ради у якості координаційної організації, до якої мають входити два органи – урядового та парламентського характеру. Для розробки більш детальних документів та постанов, що мали визначати функції та структури організацій, було скликано нараду послів, до яких входили не лише послы країн Брюссельського пакту, а також дипломати

¹ Договір про спільну діяльність в економічній, соціальній та культурній сферах та колективній самообороні, відомий як Брюссельський пакт було укладено 17 березня 1948 р (першими учасниками стали Великобританія, Бенілюкс та Франція.) Договір спирався на створення колективної самооборони проти можливого агресора (насамперед СРСР).

Данії, Італії, Ірландії Норвегії та Швеції. Дуже швидко, протягом березня-квітня, нарада розробила Статут Європейської ради, що був підписаний у Лондоні міністрами іноземних справ 4 травня 1949 р. і вже 3 серпня 1949 р. документ вступив у силу [6, с. 27].

Подальші історичні події, що розвивались стрімкими темпами та вимагала концентрації зусиль дипломатів, стосувались розбудови системи європейської безпеки і мали безпосередній вплив на прийняття важливих рішень євроінтеграції. Так, після створення НАТО у квітні 1949 р. гостро постало питання співробітництва ФРН з країнами цього угруповання. Включення ФРН у систему безпеки західноєвропейських країн розглядалось як політичний та економічний фактор подальшого розвитку відносин на європейському континенті. США підтримували членство ФРН у НАТО задля забезпечення достатньої військової присутності на території Європи та наявного економічного потенціалу цієї країни у сфері виробництва зброї та загалом у військовій сфері, не зважаючи на негативно ставлення до ФРН у повоєнний період. Це активно обговорювалось на сесії Ради НАТО в рамках наради міністрів іноземних справ США, Великобританії та Франції. На цьому фоні США та Великобританія намагались змінити систему контролю над видобутком вугілля і відмінити обмеження у сфері виробництва сталі, які були застосовані після Другої світової війни по відношенні до ФРН. Проти цього виступала Франція, що звертала увагу на військовий потенціал ФРН як на загрозу безпеці на континенті, але постала перед складним рішенням, оскільки була зацікавлена у налагодженій системі постачання німецького вугілля з Лотарингії й не бажала відмовлятися від цього джерела енергоресурсів, і крім того, її цікавили й інші сирцеві ресурси Рурського басейну.

Захищаючи свої економічні інтереси, Франція пропонувала різні проекти, в тому числі утворення митних союзів з Італією, країнами Бенілюксу і ФРН в різних комбінаціях. При цьому французькі дипломати розуміли, що військова структура західних країн неможлива без потужної металургійної промисловості та машинобудування, якими володіла ФРН.

Доленосна подія відбулась 9 травня 1950 р., коли міністр закордонних справ Франції Роберт Шуман запропонував створити спільний ринок вугільної і сталеливарної продукції Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн. Однією з головних цілей цього амбітного проекту стало примирення Франції та Німеччини та недопущення між ними війни у майбутньому. 18 квітня 1951 р. «план Шумана» було реалізовано через підписання Паризького договору про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС). До складу цієї організації увійшло шість країн: Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Так звана «європейська шістка» стала у подальшому своєрідним локомотивом європейської інтеграції, а підписання Паризького договору про створення ЄСВС загально-визнано вважається початком реальної економічної та політичної інтеграції Європи.

Отже, запропонований Р. Шуманом план про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі виявився вельми вчасним, оскільки враховував інтереси Франції та заклав основу економічної інтеграції нової Європи. Фактично Договір про заснування ЄОВС знімав економічні протиріччя між учасниками євро-інтеграційних процесів та відкривав шляхи для подальшого зближення держав на політичному рівні.

Важливим компонентом виконання цього договору стало утворення системи керівних органів та сприймалась як прототип прийняття рішень у майбутніх інституціях об'єднаної Європи. ЄОВС стала першою організацією, що створила та реалізувала наднаціональний механізм співробітництва, потенціал якого розвивався та зміцнювався по мірі розширення західноєвропейської економічної інтеграції [12, с.80]. Договір про заснування ЄОВС вирішив проблеми колективного управління вугільною та сталеплавильною галузями промисловості, окреслював перспективи спільного вирішення питань економічного розвитку, торкався питань мирного співіснування країн Європи у складних повоєнних умовах, а також зростання зайнятості населення країн Європи і підвищення його добробуту.

Цілком зрозуміло, що в рамках реалізації Договору про заснування ЄОВС особлива увага урядів та дипломатів європейських

країн приділялась відновленню промисловості, розвитку ринкової економіки та вирішенню соціальних проблем. При цьому країни не залишали спроб створення європейського політичного альянсу, як наступного етапу євроінтеграції. Проте, намагання прискорити процес створення єдиного інтеграційного об'єднання на основі спільної політики не отримало схвалення «першої шістки» європейських держав (Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург). Франція не ратифікувала договір про заступання Європейської оборонної спільноти, підписаний «першою шісткою» у травні 1952 р., що викликало негативний резонанс серед інших країн Договору про заснування ЄОВС. Це виявило те, що держави не готові створювати єдиний військово-політичний блок, і їх більше цікавлять питання багатостороннього співробітництва в економічній сфері. Фактично євро-інтеграційні процеси були призупинені, а уряди країн зайняли позицію очікування. У цих умовах невизначеності видатні дипломати країн Бенілюксу – Йохан Віллем Бейен (Нідерланди), Поль-Анрі Спаак (Бельгія) та Джозеф Бех (Люксембург) спромоглись надати поштовху процесам європейської інтеграції та знайти оптимальне рішення.

Міністр закордонних справ Нідерландів Й. В. Бейен запропонував модель спільного економічного ринку та основі Європейського економічного співтовариства, і саме цей проект, поданий у формі меморандуму дозволив поєднати ідею економічної інтеграції з ідеями політичного співтовариства. Відповідно до плану Й.В.Бейена, який він представив членам ЄОВС у грудні 1952 р., політичне об'єднання не було пріоритетним, а роботу над процесами європейської інтеграції за його пропозицією необхідно було починати з митного співробітництва на основі скасування між країнами Європи митних тарифів, подолання інших бар'єрів у торгівлі, а також прийняття спільних зовнішніх тарифів [13].

4 квітня 1955 р. Й.В.Бейен направив проект меморандум своїм колегам з країн Бенілюксу – П. А. Спааку та Й. Беху, запропонувавши свою ідею побудови митного союзу між країнами Західної Європи. Вже 23 квітня 1955 р. у Гаазі відбулась зустріч трьох міністрів іноземних справ країн Бенілюксу,

а 18 травня 1955 р. проект меморандуму за результатами цієї зустрічі було представлено урядам Франції, Німеччини та Італії. Через два дні, після ознайомлення з меморандумом, уряди цих країн запропонували обговорити способи інтеграції європейської економіки на наступній конференції шести країн-учасниць Європейського об'єднання вугілля та сталі. На цій конференції, що проходила 1-3 червня 1955 р. в італійському місті Мессіна, Й.В.Бейен очолював делегацію Нідерландів та представляв спільне бачення країн Бенілюксу щодо інтеграційних процесів у Європі. Конференція європейських лідерів обрала П. А. Спаака головою комітету (Комітету Спаака), відповідальним за підготовку звіту про створення спільного європейського ринку. У подальшому Звіт Спаака став ключовим документом для обговорення на Міжурядовій конференції щодо спільного ринку та Євратому в 1956 р., а зважена та ефективна діяльність учасників конференції створила умови для розробки та підписання Римської угоди 1957 р.[14].

Спогади учасників цих подій 1955-1957 рр., що були свідками складних процесів початку європейської інтеграції, вражають захоплюючим ентузіазмом та наповнені деяким здивуванням через самоусвідомлення, що їм вдалось знайти компроміси там, де навіть вони не очікували дійти згоди. Французький дипломат Жак Доннедьє де Вабреш, колишній генеральний секретар Міжвідомчого комітету з питань європейського економічного співробітництва, описує свої враження від переговорів у замку Val Duchesse¹ щодо підписання Римського договору 1957 р.: «У переговорів немає ні неділі, ні ночі, тому виникають численні запитання, після суперечок виявляються різні важливі аспекти. Боротьба іноді настільки ж жорстка всередині національних делегацій, як і між ними, та іноді трапляється публічне обговорення цих розбіжностей між ними. Французи ведуть боротьбу на два фронти, в Брюсселі проти ексцесів ліберального дог-

¹ У 1956 та 1957 рр. Королівський траст надав замок Val Duchesse у користування переговорників для проведення Міжурядової конференції про спільний ринок та Євратом, яка об'єднала дипломатів з Франції, Німеччини, Італії, Люксембургу, Нідерландів та Бельгії. Джерело: A short history of the Val Duchesse URL: <https://www.hertoginnedal.be/en/short-history-val-duchesse>

матизму, в Парижі проти підтримки протекціоністських традицій. Німці коливаються між загальними інтересами ринкової економіки, прагненням до політичної інтеграції, захистом своєї транспортної галузі та своїм сільським господарством. Голландці та бельгійці борються між логікою глобального ринку та специфічними вимогами щодо спеціалізованої економіки. Італійці по черзі підтримують різні позиції переговорників відповідно до характеру власних проблем та прагнуть отримати якомога більше допомоги для їх промислового розвитку»[15].

Висновки. Процеси європейської інтеграції після закінчення Другої світової війни відбулися у складних політико-економічних умовах на основі пошуку спільної економічної платформи; взаємних компромісів заради спільного наднаціонального інтересу, навіть за рахунок обмеження суверенітету у вирішенні економічних питань на рівні держав та виваженого економічного розрахунку наслідків від європейської інтеграції.

Значний вклад у процеси європейської інтеграції внесли дипломати та політичні діячі країн післявоєнної Європи. За своїм характером дискусії в рамках євро інтеграційних процесів повоєнної Європи стали більш відкритими і сприяли пошуку спільної позиції держав заради однієї мети – побудови нового європейського суспільства. Невід'ємним компонентом цих переговорів було і залишається мистецтво дипломатів та юристів-міжнародників, які у відносно короткий термін знайшли прийнятні шляхи досягнення мети, заклали правову основу європейської інтеграції та визначили міжнародно-правові механізми діяльності в рамках майбутніх європейських інституцій. При цьому країни Бенілюксу, хоча і не мали потужної економіки, зіграли важливу роль у створенні перших загальноєвропейських структур завдяки зваженій політичній позиції урядів цих країн та професійності їх дипломатів.

Визначальним є те, що ЄОВС став моделлю формування міждержавних економічних відносин та узгодження багатоконпонентних питань взаємопов'язаних галузей економіки, які складали національний інтерес для країн договору та значною мірою впливали на економічно-соціальний розвиток регіону. Пріоритет економічного

співробітництва у переговорному процесі дозволив державам Західної Європи розпочати об'єднання країн з різними політичними поглядами та враховував національні інтереси учасників цих процесів.

Список використаних джерел та літератури

1. Клепацький З.М. Западноевропейские международные организации / Пер. з пол. В.Кона, редакція Д.Алексеева. М.: Издательство «Прогрес», 1973. 486 с.
2. Brugmans H. L'idée européenne. 1920-1970 / H. Brugmans. Bruges: De Tempel, 1970. 412 p.
3. Gerbet P. La construction de l'Europe / P. Gerbet. Paris: IN, 1994. 560 p.
4. Guieu Jean-Michel. Le 'Congres de l'Europe' a La Haye (1948-2008). Wien, 2009. 427 p.
5. Robertson A. The Council of Europe. Its structure, functions and achievements / A.Robertson. London: Stevens, 1961. 252 p.
6. Шульце Гаген. *Історія Німеччини* / Пер. з нім. О. Насика. К.: Наука, 2010. 280 с.
7. Ченчик Д. В. Становление европейских федералистских движений в 1945-1947 гг., Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. № 816. Серія: Історія. Вип. 40. Харків, 2008. С.303-307.
8. Грубінко А. Формування зовнішньополітичного виміру європейської інтеграції у 40 - 80-х роках

XX ст. / Грубінко А. // Європейські історичні студії. – 2020. – № 15. – С. 6–24.

9. Кудряченко А., Солошенко В. Німеччина і Австрія повоевних десятиліть та захист ними національних культурних цінностей *Człowiek, etnos, naród w historii świata – procesy państwowotwórcze na obszarze europejskim (od starożytności po współczesność)* Monografia zbiorowa przygotowana z okazji 30-lecia działalności Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego – Warszawa-Paryż 2020. – С.70-81.

10. Le plan Marshall et la création de l'OECE. URL: http://www.cvce.eu/obj/le_plan_marshall_et_la_creation_de_l_oece-fr-7cbc25dd-0c8d-49b1-924c-53edb2a59248.html

11. Denis de Rougemond. L'Europe en jeu, Neuchâtel, Editions de la Baconnière, 1948.

12. Международная экономическая интеграция. Под ред. д-ра экон. наук, проф. Н.Н.Ливенцева. М.: Издательство «Экономистъ», 2006. 430 с.

13. Beijen, Johan Willem (1897-1976) URL: <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/bwn2/bwn2/beijen>

14. Paul-Henri Spaak: a European visionary and talented persuade. URL: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/paul-henri_spaak_en.pdf

15. Revue du Marché commun. dir. de publ. Epstein, Geneviève; Réd. Chef Vignes, Daniel. Janvier 1967, n° 98. Paris: Éditions techniques et économiques. «Souvenirs de négociation», auteur: Donnedieu deVabres, Jacques, p. 118-126.

Олександр Казаков,

Університетський коледж

Київського університету імені Бориса Грінченка

АНГЛО-ШОТЛАНДСЬКІ ВІДНОСИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.: ІСТОРІЯ ДВОХ РЕФЕРЕНДУМІВ

15 жовтня 2012 р. прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон і перший міністр Шотландії Алекс Салмонд підписали договір, що визначає умови проведення референдуму про відокремлення Шотландії від Сполученого Королівства.

Документ, що отримав назву «Единбургська угода», має на увазі проведення 18 вересня 2014 р. голосування, в ході якого

шотландцям пропонують відповісти «так» або «ні» на питання про те, чи хочуть вони незалежності [2; 6].

Англо-шотландська унія (союз) існує більше 300 років. Це начебто свідчить про непорушність Великої Британії як єдиної держави. Але по тому, як йдуть політичні процеси в Шотландії, очевидно, що ідея відокремлення від Англії стає реальністю. За